

«Η ΑΡΓΑΤΙΑ»

ΕΝΑΣ ΘΕΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ

Ἡ ἀργατία γέννιεται σάν ἰδέα καὶ διαμορφώνεται σάν θεσμὸς στὴν ἀγροτική ζωὴ τῶν Ποντίων ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν πραγμάτων. Λειτουργεῖ μὲ διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μὲ τοὺς ἐπιδιωκόμενους κάθε φορὰ σκοπούς.

Πραγματικά, περιστατικά

1. Οἱ σιταγροὶ, ποὺ βρίσκονται σὲ χαμηλότερες τοποθεσίες, ὠριμάζουν ἔνωρίτερα. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει μὲ ἐκείνους ποὺ βρίσκονται σὲ ἀψηλότοπους. Ἀπὸ τὴ φύση τῶν πραγμάτων προκύπτει ἡ ἀνάγκη νὰ γίνει ὁ θερισμὸς πρῶτα στὰ χαμηλὰ καὶ ἔπειτα στὰ ψηλά. Προκύπτει ἡ ἀνάγκη γιὰ συνεργασία τῶν ἀγροτῶν. Νὰ θερίσουν ὅλοι μαζί τὸ χωράφι τοῦ Α, ἔπειτα τοῦ Β κ.ο.κ.

2. Ἡ καπνοφυτεία παρουσιάζει ποικιλία ἀναγκῶν. Γιὰ τὴν κάλυψή τους ἀπαιτεῖται ἡ ταυτόχρονη παρουσία πολλῶν ἀτόμων συνεργαζομένων. Ἄλλος κουβαλάει νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι. Ἄλλος ἀνοίγει τὰ ἀυλάκια. Ἄτομο μὲ εἰδικὴ ἐπίδοση ἀνοίγει τὶς τρύπες, τὰ λακκάκια μέσα στὰ ἀυλάκια, ὅπου φυτεύονται, συνήθως ἀπὸ γυναῖκες, τὰ φυτά. Ὑπάρχει κατανομὴ ἐργασίας. Οἱ ποικίλες αὐτὲς ἀνάγκες εἶναι ἀδύνατο νὰ ἰκανοποιηθοῦν μόνο ἀπὸ τὰ μέλη μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογένειας, ὁπότε ἐπιβάλλεται συνεργασία.

3. Ἐὰν ἓνας ἀγρότης ἔχει μόνο ἓνα βόδι, συνεργάζεται μὲ ἓναν ἄλλο, ποὺ ἔχει καὶ ἐκεῖνος ἓνα βόδι. Ἡ δανεῖζει ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλο τὸ βόδι του ἢ ὀργώνουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ χωράφια τους. Στὴν Ἀκαρνανία ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς συνεργασίας τῶν ἀγροτῶν ὀνομάζεται «σύζευγα». Στὴν Κρήτη οἱ ἀγρότες αὐτοὶ ὀνομάζονται «συζευτάδες». Ὅταν δυὸ Πόντιοι ἀγρότες ὀργώνουν ἔτσι τὰ χωράφια τους, λέγεται γι' αὐτοὺς χαρακτηριστικά: Ἄτεῖν' λάμν'νε τὰ χωράφια τουν συντροφικά.

4. Ἡ νοικοκυρὰ θὰ κάνει τὴν ἐβριῶτέν, τὸ ξερὸν τὴ μακαρίναν. Χρειάζεται πολλὰ χέρια. Προσέρχονται λοιπὸν οἱ γειτόνισσες καὶ τὴν βοη-

θοδν. Ἄλλη πλάθει τὸ ζυμάρι καὶ κάνει τὰ κούντια (μπαλάκια ἀπὸ ζυμάρι). Τρεῖς - τέσσερις γυναῖκες κάνουν τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασία τους μετὰ τὴν χλαγοῦν, ἢτοι ἀνοίγόντάς τα σὲ φύλλα, ἀνοίγ'νε λαβάσα. Ἄλλη τὰ ψήνει πάνω σὲ πυρωμένο καμπύλο σίδηρο, ξαμμένον σάτζ' καὶ ἄλλο πρόσωπο τὰ κόβει μετὰ εἰδικὸ μαχαίρι. Σήμερα οἱ ἀνάγκες τῆς μιᾶς νοικοκυρᾶς καὶ μετὰ ἀπὸ μερικὲς μέρες οἱ ἴδιες ἀνάγκες τῆς ἄλλης νοικοκυρᾶς μετὰ τὴν ἴδια πάντοτε συμπαράσταση.

5. Συνεργασία ἐπίσης γίνεται στὸν ἄλωνισμό τῶν σταχυῶν, ποὺ γίνεται μετὰ δουκάνες, τουκάνα. Ὁ ἄλωνισμὸς γίνεται ἔτσι πρὸς γρήγορα καὶ ἀποτελεσματικά.

6. Γιὰ νὰ χτιστεῖ μιὰ ἐκκλησία, ἓνας δρόμος, μιὰ γέφυρα, προσφέρουν ὅλοι μαζί τὴν προσωπικὴ τους ἐργασία χωρὶς ἀμοιβή.

7. Οἱ καλοὶ γειτόνοι βοηθοῦν τὴν χήρα γειτόνισσά τους, πηγαίνοντας ὅλοι μαζί, συνήθως μιὰ Κυριακή, γιὰ νὰ θερίσουν τὸ χωράφι της.

Οἱ παραπάνω ἐνδεικτικὲς περιπτώσεις φανερῶνουν τὴν ἀνάγκη γιὰ συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια σὲ τομεῖς τοῦ ἀγροτικοῦ μόχτου.

Ἐννοια καὶ περιεχόμενα

1. Τὰ παραπάνω παραδείγματα δείχνουν διάφορες μορφὲς ἀλληλοβοήθειας καὶ συνεργασίας τῶν ἀγροτῶν, ποὺ πραγματοποιοῦνται μετὰ τὸν ὁμαδικὸ τρόπο ἐργασίας. Εἶναι διαφορετικὴ ἢ περίπτωση ὅπου ἓνα ἄτομο ἐνισχύει οἰκονομικά ἓνα ἄλλο ἢ τοῦ προσφέρει κατὰ μόναν μιὰ ὁποιαδήποτε ὑπηρεσία.

2. Μετὰ τὸν ὄρο λοιπὸν ἀργατία γενικὰ νοεῖται ἢ ἀπὸ κοινοῦ ἐργασία πολλῶν προσώπων γιὰ λογαριασμὸ τρίτου χωρὶς μισθὸ (βλ. Λεξ. Ποντ. Διαλέκτου Α. Παπαδόπουλου καὶ Λεξ. Ἀκαδημίας). Εἶναι ἐργασία ὁμαδική. Προσφέρεται ταυτόχρονα. Γίνεται ἄλλοτε σὰν συνεργασία γιὰ τὴν διευκόλυνση τῶν συνεργαζομένων ἀγροτῶν καὶ ἄλλοτε γιὰ τὴν ἐκπλήρωση φιλανθρωπικῶν κ.λπ. σκοπῶν.

3. Στὴν ἀργατία κυριαρχεῖ τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο. Ἀποτελεῖ ὄρο ἀπαραίτητο ἢ συνεργασία τῶν προσώπων. Δίνοντας τὸ βόδι μου στὸν γείτονα καὶ ἐκεῖνος τὸ δικό του σ' ἐμένα, προκειμένου νὰ διευκολυνθοῦμε στὸ ὄργωμα τῶν χωραφιῶν μας, δὲν κάνουμε ἀργατία. Μόνο ἂν προσφέρουμε καὶ τὴν προσωπικὴ μας ἐργασία ταυτόχρονα, κάνουμε ἀργατία.

Ὁ ὄρο «ἀλληλέγγυον» καὶ ἢ «ἀγγαρεία»

1. Κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο, τὸ καθῆκον γιὰ συμπαράσταση καὶ βοήθεια πρὸς τοὺς φτωχοὺς καὶ ἀνήμπορους καθιερῶνεται σὰν κοινωνικὸς θεσμὸς, γνωστὸς ὡς «ἀλληλέγγυον». Λειτουργεῖ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια

τῆς τουρκοκρατίας. Οἱ οἰκονομικά ἰσχυροί, οἱ πλούσιοι γενικά, βοηθοῦν τοὺς φτωχοὺς μὲ διαφόρους τρόπους. Πληρώνουν, π.χ. τοὺς φόρους των. Ἄν προσφέρεται συμπαράσταση ἀπὸ ἀνθρώπους, πού συνίσταται σὲ προσφορὰ προσωπικῆς ἐργασίας γιὰ λογαριασμὸ τρίτου, τότε ἔχουμε «τὸ ἀλλελέγγυον» μὲ τὴ μορφή ἀργατίας.

2. Ἡ «ἀγγαρεία», σὰν ὁμαδική ἐργασία, ἐμφανίζεται σὰν ἀργατία, ὅμως διαφέρει οὐσιαστικά ἀπὸ αὐτήν. Ἡ ἀγγαρεία εἶναι ἐπιβολὴ ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας. Ὁ ὄρος προέρχεται ἀπὸ τὴν περσικὴ λέξη agar, πού σημαίνει «ἀχθοφόρος».

Συγκρότηση ἀργατίας

1. Ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις καὶ τοὺς ἐπιδιωκόμενους σκοποὺς, ἡ ἀργατία συγκροτεῖται μὲ διάφορους τρόπους: Ἐκτακτὰ, αὐθόρμητα καὶ προγραμματισμένα.

2. Χτίζει ἓνας ἀγρότης τὸ μαντρί γιὰ τὰ ζῶα. Μοχτεῖ μόνος του. Δυσκολεύεται. Ξαφνικά βλέπουν τὸ γεγονός οἱ γείτονες. Μαζεύονται 3 - 4 ἄνθρωποι καὶ τοῦ προσφέρουν βοήθεια. Ἀλωνίζει ὁ γείτονας καὶ ξαφνικά πιάνει βροχή. Τὸ ἀλώνισμα κινδυνεύει νὰ χαθεῖ. Τρέχουν οἱ γείτονες καὶ τὸν βοηθοῦν νὰ τὸ μαζέψει, *κουμουλάζ'ν* αὐτοῦ. Καὶ ἂν κανεὶς ἔχει φοβερὸ θυμὸ μὲ τὸν κινδυνεύοντα αὐτὸν γείτονα, πάλι θὰ τρέξει νὰ τὸν βοηθήσει, παραμερίζοντας τὸν θυμὸ, ἐξηγώντας σὲ ὅποιον ἀπορεῖ γιὰ τὴν γενναιοψυχία του ὅτι: *ἔτρεξα νὰ γουρταρεύω τὸ ψωμὶν τῆ παιδί' ἀτ'!* Ἐκεῖνα *κρίμαν εἶν'.* Τὰ παιδιά τ' ντό ἐποῖκαν με; Μὲ τ' ἐκεῖνον ἢ χολή μ' ξὰν χολή. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἔχουμε ἑκτακτὴ συγκρότηση ἀργατίας. Αἰφνιδιαστικὰ περιστατικὰ θέτουν σὲ λειτουργία τὰ ἀνθρωπιστικὰ συναισθήματα ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων, πού σὲ κρίσιμες στιγμὲς κατανικοῦν τὰ πάθη τους καὶ καταξιώνουν τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς τους.

3. Καλεῖ ἡ δημογεροντία ἑνὸς χωριοῦ τοὺς κατοικοὺς του, νὰ συγκροτήσουν ὅλοι μαζί μιὰ μεγάλη ἀργατία, γιὰ νὰ χτίσουν μιὰ γέφυρα. Καλεῖ ὁ ἱερέας τοῦ χωριοῦ μέσα στὴν ἐκκλησία τοὺς χριστιανοὺς νὰ πᾶνε ὅσοι μποροῦν τὴν ἐρχομένη Κυριακὴ στὸ χωράφι τῆς τάδε χήρας. Μὲ τὸ κάλεσμα τοῦτο προσέρχονται οἱ χωρικοὶ σὲ ἀνιδιοτελεῖ προσφορὰ. Στὴν πρώτη περίπτωσις ὑπάρχει συνειδητοποίηση τοῦ κοινοῦ συμφέροντος: *Πρέπ' νὰ πᾶμε. Τὸ γεφύρ' πρέπ' νὰ χτίεται.* Ἀπὸ νιὰ τ' ἐμὸν ἐν', νιὰ τ' ἐσόν'. *Ὀλότες πρᾶμαν ἐν'.* Ἡ δεύτερη περίπτωσις ἔχει καθαρὰ φιλανθρωπικὸ χαρακτήρα. Ὑποκινεῖται ἢ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ ἀργατία συγκροτεῖται αὐθόρμητα.

4. Ἡ προγραμματισμένη ἀργατία εἶναι ἐκείνη πού συγκροτοῦν οἱ ἀγρότες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀναγκῶν τους. Στὴν προκειμένη περί-

πτωση οί αγρότες συνεργάζονται. Κάνουν προπαρασκευαστικές ενέργειες, συνεννοήσεις και συμφωνίες. Καταστρώνουν ένα πρόγραμμα, πού καλύπτει τις ανάγκες τών μελών τής *αργατίας*.

Λειτουργία *αργατίας*

1. 'Αν δεχτούμε τήν «*άγγαρεία*» σάν μορφή *αργατίας*, πρέπει νά παραδεχτούμε ότι ή εργασία τών *άγγαρευομένων* είναι μάλλον *έξαναγκαστική*. 'Η *άγγαρεία* δέν είναι μόνο ιστορικό γεγονός. 'Αποτελεί και σημερινή πραγματικότητα. 'Εξαναγκάζονται οί πολίτες στήν προσφορά προσωπικής εργασίας για τήν *έκπλήρωση* *έθνικών* ή *κοινωνικών* σκοπών. Είναι οί *έπιστρατεύσεις*, πού κάνει τό κράτος στήν περίπτωση διαφόρων *έκτάκτων* *ανάγκων*. 'Αλλά ή *αργατία*, σάν θεσμός στήν *άγροτική* *ζωή* τών *Ποντίων*, δέν λειτουργεί ποτέ μέ τό στοιχείο τούτο τού *έξαναγκασμού*, όποιαδήποτε μορφή κι *άν* *έχει*, *όποιοδήποτε* σκοπό κι *άν* *έπιδιώκει*. Γι' αυτό *άκριβώς* ή *αργατία* δέν είναι «*άγγαρεία*».

2. Τά μέλη μιās *αργατίας*, πού χτίζουν μιάν *έκκλησία*, θέτουν σέ λειτουργία τή *χριστιανική* τους *συνείδηση*. 'Ικανοποιούν τό *θρησκευτικό* τους *αίσθημα*. 'Όταν χτίζουν μιá *γέφυρα*, *έχουν* τή *συνείδηση* ότι ή *αργατία* *άποτελεί* *κοινωνικό* *λειτούργημα*. Είναι προσφορά πρòς τό *σύνολο*.

3. 'Η *αργατία* στο *χωράφι* τής *χήρας* είναι *ήθική* *πράξη*. Είναι «*χαριστική αργατία*». Τέτοια είναι και ή *αργατία* για λόγους *διασκεδάσεως*, π.χ. *έκείνη* πού συγκροτείται *άπό* *άτομα*, τὰ *όποία* δουλεύουν *κυριακάτικα* στο *χωράφι* κάποιου *δωρεάν*, *συνήθως* για *λίγες* *ώρες*, μέ σκοπό τήν *όργάνωση* *ένός* *γλεντιού* μέ *δαπάνες* *έκείνου* πού *ώφελήθηκε* *άπό* τήν *αργατία*. Για τὰ μέλη *αύτης* τής *αργατίας*, πού *συνήθως* *άμελούν* τες *δικές* τους *εργασίες* για *χάρη* τών *ξένων*, ό *Άνθ. Παπαδόπουλος* στο *λεξικό* του *σημειώνει* τήν *παροιμία*: *Ή σ' έμέτερα 'κι ώφέλ'ναμε, χώρας τήν αργατίαν*.

4. 'Η *αργατία* *όμως* λειτουργεί σέ *όρισμένους* *τομείς* τής *άγροτικής* *ζωής* τών *Ποντίων* και σάν *έθιμο*, *όπου* οί *συνεργαζόμενοι* μέ τόν *τρόπο* *αυτόν* *άγρότες* προσφέρουν τήν *προσωπική* τους *εργασία*, μέ τόν *όρο* ότι *θά* *ύπάρξει* *άμοιβαία* *άνταπόδοση*. 'Η *έννοια* και τό *περιεχόμενο* *αύτης* τής *αργατίας* *έξετάζεται* *ιδιαίτερα* στή *συνέχεια*.

'Η *αργατία* *ώς* *κανόνας* *δικαίου*

1. *Κανόνας* *ζωής* *θά* *πεί* *ρυθμός* *ζωής*. Είναι *ό* *καθορισμός* *τής* *συμπεριφοράς* *τών* *άνθρώπων*. Τό *σύνολο* τών *κανόνων*, πού *ρυθμίζουν* τήν *κοινωνική* *συνβίωση*, *άποτελεί* τόν *παράγοντα* για τήν *ήθική*, *κοινωνική* και *νομική* *τάξη* *πραγμάτων*. 'Από τούς *κανόνες* *αυτούς* *βγαίνουν* οί *διάφορες*

έπιταγές που προσδιορίζουν τὰ δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ατόμων καθώς και τον τρόπο άσκήσεως και εκπληρώσεώς τους. Η δύναμη αυτών των κανόνων ποικίλλει, και γι' αυτό οι όροι και προϋποθέσεις κατά την εφαρμογή τους διαφέρουν.

2. Στην επιστήμη του δικαίου (νομική επιστήμη), ή «συνήθεια» ή «έθιμοτυπία» είναι σύνολο κανόνων που ρυθμίζουν την έξωτερική κοινωνική μας συμπεριφορά, όχι όμως με τρόπο υποχρεωτικό. "Αν θέλει ο Α βοηθάει τον Β στο χτίσιμο του σπιτιού του, αν θέλ' έφτάει στον γυαλίμ' κι αν 'κι θέλ', ο Θεός να έλιᾶ τον". Οι παραβάτες αυτών των κανόνων έχουν μειωμένη εκτίμηση μέσα στην κοινωνία του χωριού.

3. Οι κανόνες της ήθικης βρίσκονται σε άμεση σχέση με τη συνείδησή μας. Η ψυχική μας στάση προσδιορίζεται σύμφωνα με τις έπιταγές της συνείδησής μας. Η παραβίαση των κανόνων της ήθικης έχει σαν κύρωση την τύψη της συνείδησης. "Οποιος μπορεί και δέν βοηθάει μιᾶ χήρα, έναν άναξιοπαθούντα, στοχάζεται μόνος του την άρνητικού περιεχομένου πράξη του και δεινοπαθεί ψυχικά, έφ' όσον είναι ήθικός άνθρωπος.

4. Ο Δ. Α. Πετρόπουλος, σε ειδική μελέτη του με τίτλο «Έθιμα συνεργασίας και άλληλοβοηθείας του ελληνικού λαού» (ανάτ. έξ 'Επετ. Λαογρ. Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών, έτος 5 - 6, 1943 - 1944), όπου αναφέρει και την άργατία, χαρακτηρίζει τις διάφορες μορφές συνεργασίας και άλληλοβοηθείας σαν κανόνες ήθικης και κοινωνικής άλληλεγγύης. Τονίζει τὸ προαιρετικό στοιχείο για την τήρησή τους. Επισημαίνει ιδιαίτερα την σημασία της χριστιανικής ήθικης. Οι άνθρωποι κάνουν την καλή πράξη για την σωτηρία της ψυχής τους. Οι άπόψεις του είναι όρθες αναφορικά με τις διάφορες μορφές άργατίας που είδαμε, εκτός από την άργατία ως κανόνα δικαίου, που εξετάζεται στο σημείο αυτό.

5. Πέρα από τους κανόνες της ήθικης, πέρα από τις συνήθειες, υπάρχουν οι «κανόνες δικαίου». Αυτοί ρυθμίζουν την κοινωνική συμβίωση με τρόπο υποχρεωτικό. Υπάρχουν οι άγραφοι κανόνες δικαίου, δηλαδή «τὰ έθιμα», και οι γραπτοί κανόνες δικαίου, «οι νόμοι». Είναι λοιπόν τὸ έθιμο άγραφος κανόνας δικαίου, που διαμορφώνεται με την μακροχρόνια και όμοιόμορφη άσκηση, όπου υπάρχει λαϊκή συνείδηση για την υποχρεωτική τήρησή του, *opinio necessitatis* - *opinio iuris*. Τὸ έθιμο, κατά τον Αστικό μας Κώδικα, άρθρ. 1, αποτελεί ισότιμη με τὸ νόμο πηγή δικαίου, «οι κανόνες δικαίου περιλαμβάνονται εις τους νόμους και τὰ έθιμα».

6. Ηδη έρωτάται, αν, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της νομικής επιστήμης, ή άργατία είναι κανόνας δικαίου. Όλες οι περιπτώσεις άργατίας, εκτός από εκείνη που συγκροτούν οι άγρότες για την σταδιακή και με τή σειρά αντιμετώπιση των άναγκών τους, δέν αποτελούν έθιμα με τή νο-

μική σημασία του όρου. Είναι απλώς κανόνες ήθικης και συνήθειες με περιεχόμενο την κοινωνική αλληλεγγύη. Η μοναδική περίπτωση της άργατίας που αποτελεί τρόπο συνεργασίας των αγροτών, όπου τα μέλη της ομάδας εργάζονται «άνταποδοτικά», δεν είναι παρά έθιμο, κατά κυριολεξία. Αποτελεί κανόνα δικαίου, που τηρείται και εφαρμόζεται υποχρεωτικά. Ο παραβάτης του παραβιάζει βασικό άγραφο νόμο ζωής. Τον αποδοκιμάζουν και τον αποστρέφονται όλοι συστηματικά παντού, στο καφενείο, την εκκλησία, στους γάμους, στα πανηγύρια κ.λπ. Δεν έχει καμιά εκτίμηση αυτός και η οικογένειά του. 'Ατός πὰ ἄνθρωπος ἐν'. 'Ατός ἔξ' ἄς σὸν κόσμον ἐν'. Πολεμᾶ νὰ ζεῖ βάρος τῆ κοσμί'. Ἄλλωστε, ἡ «ἐξαναγκαστικότητα» γιὰ τὴν τήρηση τῶν κανόνων δικαίου δὲν ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ὄρο sine qua non γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ ἑνὸς κανόνα σὰν «κανόνα δικαίου». Ἄρκει ἡ συνείδηση γιὰ τὴν υποχρεωτικότητά του. Σήμερα οἱ κανόνες διεθνούς δικαίου σχεδὸν δὲν εφαρμόζονται καθόλου στὴ διεθνή ζωή, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει ἀποτελεσματικὸς πρὸς τοῦτο ἐξαναγκασμὸς. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι κανόνες δικαίου.

7. Ὑστερα ἀπὸ τὶς μέχρι τώρα παρατηρήσεις, μπορεῖ νὰ ἐξεταστεῖ πιὸ ἀναλυτικὰ καὶ βαθύτερα τὸ περιεχόμενο τῆς ἀργατίας σὰν κανόνα δικαίου. Τὰ μέλη αὐτῆς τῆς ἀργατίας συμφωνοῦν νὰ ἐργαστοῦν ὁμαδικὰ, νὰ συνεργαστοῦν γιὰ τὴν ἐκτέλεση γενικοῦ προγράμματος, πὺ καλύπτει τὶς ἀγροτικὲς ἀνάγκες ὄλων, ἐπειδὴ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἱκανοποιοῦνται καλύτερα τὰ συμφέροντα τοῦ καθένα. Ἔτσι, ὁ ὀρισμὸς αὐτῆς τῆς ἀργατίας μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἑξῆς: Ἄργατία, σὰν θεσμὸς τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, εἶναι ἡ ἐργασία πολλῶν, πὺ συγκροτοῦνται σὲ ὁμάδα καὶ ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ χωρὶς μισθὸ καὶ γιὰ λογαριασμὸ κάθε μέλους τῆς μὲ τὴ σειρά μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς «άνταποδοτικῆς ἐργασίας», ὅπου ὁ καθένας προσφέρει στοὺς πολλοὺς τόσα ἡμεροκάματα, ὅσα προσφέρουν σ' αὐτὸν καὶ ἐκεῖνοι. Ἡ υποχρεωτικὴ αὐτὴ ἀνταπόδοση ἀποτελεῖ ὄρο αὐτονόητο τοῦ ἐθίμου. Ἄν ἡ συγκεκριμένη ἀνταπόδοση εἶναι, γιὰ διάφορους λόγους, δύσκολη ἢ ἀδύνατη, ὁ πρὸς τοῦτο ὑπόχρεος προσφέρει ἄλλη ὑπηρεσία σ' ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὠφελήθηκε, σὲ ἄλλο χρόνο καὶ μὲ ἄλλη εὐκαιρία. Μπορεῖ ἀκόμη, ἀντὶ νὰ τοῦ προσφέρει ἐργασία, νὰ τοῦ καταβάλει τὴν ὀφειλὴ του σὲ εἶδος, π.χ. μερικὰ κότσια κοκκία, ἀνάλογα μὲ τὰ ὀφειλόμενα ἡμεροκάματα, καθὼς πληροφοροῦν οἱ φορεῖς τῶν παραδόσεων. Στὴν ἀργατία αὐτὴ ἡ τήρηση τοῦ ὄρου τῆς ἀνταποδοτικῆς ἐργασίας εἶναι ἀπόρροια τοῦ ἀπολυτοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν κοινὴ θέληση, πὺ θέτει σὲ λειτουργία τὸ ἔθιμο. Θυμίζει τὴν ἀρχὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου *pacta sunt servanda*, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ ἀντίληψη προσθέτει τὸ στοιχεῖο τῆς «ἐλευθέρας βουλήσεως», μὲ

τὴν διατύπωση «ὅσα ἂν τις ἐκὼν ἕτερος ἑτέρῳ ὁμολογήσῃ κύρια εἶναι». Εἶναι ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς πρὸς τὸν δοθέντα λόγον.

8. Ἡ ὑπ' ὄψη ἀργατία εἶναι φαινόμενο τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἑλληνικὸ κράτος, ὀργανωμένη ἑλληνικὴ κρατική ἐξουσία, ὅμως ὑπάρχει ἑλληνικὸ ἔθνος, ἑλληνικὴ ἐκκλησία μὲ σημαντικὰ προνόμια καὶ δημογεροντία μὲ διάφορες δικαιοδοσίες. Τηροῦνται καὶ ἐφαρμόζονται σὲ σημαντικὸ βαθμὸ οἱ συνήθειες καὶ οἱ ἠθικοὶ κανόνες. Τηροῦνται καὶ ἐφαρμόζονται, πρὸ πάντων, τὰ οὐσιώδους σημασίας ἔθιμα. Οἱ παραβάτες τῶν θεωροῦνται ἀνέντιμα μέλη τῆς κοινότητος καὶ ἀνάξιοι πατριῶτες, πού μὲ τὴ συμπεριφορὰ τους ἐναντιώνονται στὰ ἔθνικα θέσμια καὶ βάλλουν ἔτσι ἀπ' εὐθείας κατὰ τῆς ἐπιβίωσης τῆς ἔθνικῆς ἰδέας. Δὲν εἶναι μόνο ἡ ἀποδοκιμασία καὶ κοινωνικὴ περιφρόνηση τοῦ παραβάτη. Ἡ ἐπιρροή πού ἀσκοῦν «καὶ ἀραι» τῶν ἀρχιερέων εἶναι τεράστια, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ παραβάτης νὰ ξαναγυρίσῃ γρήγορα στὴν καθιερωμένη ἀπὸ τὰ ἔθιμα καὶ τὶς συνήθειες τάξη. Ἔτσι, τὸ λεγόμενο ὅτι «κανόνας δικαίου, πού δὲν προβλέπει κυρώσεις στὴν περίπτωση παραβιάσεώς του, μοιάζει μὲ φωτιὰ πού δὲν καίει», στὴν περίπτωση τῆς παραβιάσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐθίμων στὸν Πόντο, ἐπαληθεύεται στὸ ἀκέραιο μὲ τὴν ἐπιβολὴ κυρώσεων, πού ἐπιφέρουν ἔμμεσα τὸ ἀποτέλεσμα. Ἄλλωστε, δὲν ἔχει σημασία τὸ εἶδος τῆς ποινῆς, ἀλλὰ ἡ ἀποτελεσματικότητά της.

9. Τὸ ἔθιμο τῆς ἀργατίας, ὅπως ἐξετάζεται στὸ σημεῖο αὐτό, εἶναι γνωστὸ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας μας, ὅπου λειτουργεῖ μὲ τοὺς ἴδιους ὅρους. Στὴ Σάμο κάνουν «σ' ναλλαξά». Στὰ Κύθηρα ὀνομάζεται «ἀντικάματος», στὴν Κύπρο «πρὸς ἀντίσηκα», ὅπου μάλιστα ἡ μεταχείριση καὶ τιμωρία τοῦ παραβάτη τοῦ ἐθίμου εἶναι πανομοιότυπη μὲ ἐκείνη πού ἐπιβάλλεται στὸν Πόντο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν βασικὸ ὄρο ἀργατίας, στὸν Πόντο τὸ ἔθιμο ἔχει καὶ ἄλλες ὀνομασίες, π.χ. ἀλλαχτόν, δηλαδὴ ἀνταλλασσόμενη ἐργασία, σειρά, δηλαδὴ ὀμαδικὴ ἐργασία προσφερόμενη στὰ μέλη τῆς ὀμάδας μὲ τὴ σειρά. Ἄς ἐφτᾶμε τὰ δουλείας μὲ τὴ σειράν. Δουλεύω μὲ σειράν. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πολλὲς ὀνομασίες σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας.

Σχετικὲς παροιμίες

1. Τὴν ἰδέα τῆς ἀργατίας γενικά, σὰν ὀμαδικῆς ἐργασίας, ἐκφράζουν χαρακτηριστικὲς λαϊκὲς παροιμίες. Ἀπηχοῦν τὴν πίστη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἀξία τοῦ θεσμοῦ.

2. Γενικά ἑλληνικὲς: Ὅπου εἶναι πολλοί, ἐκεῖ εἶναι εὐλογία Θεοῦ. Οἱ ἀπληρτισμένοι εἰς δέσμη ράβδοι συμβολίζουν τὴν ἐν τῇ ἐνώσει δύναμιν. Οἱ πολλοὶ παίρνουν τὴν Πόλη. Γιὰ τὴν τήρηση τῶν συμφωνηθέντων:

Τὰ βόδια δένουν ἀπ' τὰ κέρατα, τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὸ λόγο. Συμφωνία καὶ νόμος.

3. Ποντιακές: Ὁ Θεὸν τοὶ πολλοὺς εὐλόησεν. Ἄτος ἄμον ἀλατζάν πρόγατον πάντα ἀς σὸ κοπάδ' χώρα πάει. Μοναχὸς πὺ πάει, τρώει ἄτον ὁ λύκον. Ντῶστεν ράχαν μὲ τὴν ράχαν καὶ ζῆστεν. Μέ τοὶ πολλοὺς ἡ δουλεία 'κ' ἔχ' νεγκασίαν. Μέ τοὶ πολλοὺς τὸ φαῖν νόστιμον ἔν'.

Παρατηρήσεις καὶ συμπεράσματα

1. Οἱ μερικές παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματά μας περιορίζονται γιὰ τὴν ἀργατία μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἄγραφου κανόνα δικαίου, πὺ τὴν καθιερῶνει σὰν ὁμαδικὴ καὶ ἀνταποδοτικὴ γιὰ λογαριασμὸ τῶν μελῶν τῆς ἐργασίας.

2. Τὴν ἰδέα τῆς ἀργατίας τὴν ἐμπνέει, κατ' ἀρχὴν, ἡ ἴδια ἡ φύση μὲ τις διάφορες συνθῆκες τῆς, πὺ ἰσχύουν γιὰ τὴν σταδιακὴ ὠρίμανση τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἡ ἰδέα γίνεται ἀνάγκη γιὰ συνεργασία. Ἔρχεται στὸ νοῦ ὁ πανάρχαιος μῦθος γιὰ τὴν ἁρμονικὴ συνεργασία ὄλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος γιὰ τὴν εὐδόωση τῶν στοχασμῶν τοῦ νοῦ. Ἔτσι, οἱ φυσικοὶ νόμοι γίνονται καὶ νόμοι τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

3. Μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀργατίας ἔχομε κοινωνικοποίηση τῆς ἐργασίας. Ἡ ἀσύμφορη ἀτομικὴ ἀγροτικὴ ἐργασία γίνεται ἀπὸ ἀνοργάνωτη ὀργανωμένη κοινωνικὴ ὁμαδικὴ ἐργασία. Μὲ τὴν συνεννόηση καὶ τὴ συνεργασία ἀξιοποιεῖται τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ τῶν ἀγροτῶν τοῦ Πόντου μὲ τρόπο ὀρθολογικὸ. Δὲν ὑπάρχει ἄσκοπη ἀργία προσώπων, πὺ σπαταλοῦν τὸ ἐργατικὸ τους δυναμικὸ τριγυρνώντας στὰ καφενεῖα καὶ περιμένοντας νὰ ὠριμάσει, π.χ. ὁ σιταγρὸς τους, γιὰ νὰ τὸν θερίσουν μόνοι τους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταστραφεῖ σημαντικὸ μέρος τοῦ καρποῦ ἐξ αἰτίας τῆς μὴ ἔγκαιρης συγκομιδῆς του. Μὲ τὴν ἀργατία τηροῦνται καὶ ἐφαρμόζονται βασικὲς οἰκονομικὲς ἀρχές στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς.

4. Ἡ ἀργατία δὲν καταργεῖ τὴν ἰδιοκτησία. Ὁ καρπὸς ἀνήκει πάντοτε στὸν κύριο τοῦ ἀγροῦ. Σὲ χωριὰ τῆς Ἀκαρνανίας αὐτοὶ πὺ καλλιεργοῦν «σύζευγα» τοὺς ἀγρούς τους ὀρισμένους φορές μοιράζουν καὶ τὸν συνολικὸ καρπὸ τους. Ὑπάρχει κοινωνικοποίηση καὶ στὸ σημεῖο αὐτό. Αὐτὸς μάλιστα πὺ ἔχει καλύτερο χωράφι παίρνει κάτι παραπάνω, «χωραφιάτικο». Ἡ διατήρηση τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης κάθε ἀγρότη γιὰ τὴν παραγωγή του συνυφαίνεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἰδιοκτησίας. Τὴν εὐθύνη τούτη ἀπὸ τὸν χωρὸν χαρακτηριστικὲς λαϊκὲς παροιμίες: Πολὺ τῷ ἀγρῷ ὠφέλιμος ἡ τοῦ δεσπότου παρουσία (μεσαιωνικὴ ἀντίληψη). Τοῦ νοικοκυροῦ τὸ μάτι κοπριά 'ναι στὸ χωράφι. Ὄταν ἡ εὐθύνη ἀφήνεται ἐξ ὀλοκλήρου στοὺς ξένους: Τὰ ξένα χέρια σ' ἀναπαύκουν, μὰ τὴν καρδιά σου καύκουν (Κύπρος). Μὲ

τὰ χέρια σ' ἂν 'κὶ τζαφίεσαι, τὰτ' 'κὶ παίρτς (Πόντος). Μὲ ἀνάλογο τρόπο ὁ λαὸς μὲ παροιμίες του μειώνει τὴ σημασία πράγματος ποὺ ἀνήκει σὲ δυὸ κυρίους: Τὸ μισιάρικο γαϊδούρι τὰ σκυλιὰ τὸ τρῶνε. — *T' dertakön t' ālogon*, τὰ μέσα θε λεγνὰ εἶν', ἀγλήγορα τζακοῦνταν (Πόντος). Οἱ δυὸ αὐτὲς παροιμίες ἀποδοκιμάζουν τὴ συγκυριότητα σὰν προβληματικὴ κατάσταση.

Μήνυμα ἢ ἀργατία

1. Ἡ ἀργατία, σύμφωνα μὲ τὴν ποντιακὴ παράδοση, καθιερώνει μιὰ βασικὴ ἀρχὴ στὰ πλαίσια τῆς κοινωνικοποιημένης ἐργασίας: Ὁ κάθε ἐργαζόμενος, στὰ πλαίσια ὀρισμένου τομέα τῆς ζωῆς, θεωρεῖται ὅτι ἔχει ἴση ἀπόδοση μὲ τὸν συνάδελφό του. Εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῆς ἐργασίας μὲ ἠθικὸ καὶ κοινωνικὸ περιεχόμενο. Ὑπενθυμίζει τὴν ἀρχὴ γνωστοῦ δόγματος «ὁ καθένας προσφέρει ὅσα μπορεῖ καὶ παίρνει ὅσα χρειάζεται», μόνο ὅμως ὡς πρὸς τὸ πρῶτο σκέλος τῆς. Ἡ ἀργατία διαφοροποιεῖ τὴν ἔννοια αὐτῆς τῆς ἀρχῆς στὴν κοινωνικοποιημένη ἐργασία: «Ὁ καθένας προσφέρει τὴν ὅση μπορεῖ προσωπικὴ του ἐργασία στὴν ὁμάδα καὶ τὰ μέλη τῆς προσφέρουν σ' αὐτὸ τὴν κατὰ δύναμιν ἐργασία τους.»

2. Σὲ μερικὰ χωριὰ τῆς Β. Ἑλλάδος, ὅπου κατοικοῦν Πόντιοι, ἡ ἀργατία ἐξακολουθεῖ νὰ ἐφαρμόζεται σὰν ἔθιμο στὴν ἀγροτικὴ ζωὴ τους. Πολὺ σπάνια ἐμφανίζονται παραβάτες τοῦ ἔθιμου. Ἐναντίον τους μπορεῖ νὰ ἐγείρει ἀγωγή ὁ ζημιούμενος, ἀφοῦ ὁ Ἀστικός μας Κώδικας, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, ἀναγνωρίζει τὸ ἔθιμο σὰν πηγὴ δικαίου. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀγωγή περὶ ἀδικαιολογήτου πλουτισμοῦ βασικά, πέρα ἀπὸ τὴν ἀγωγή ἀποζημιώσεως, πού, κατὰ τὶς περιστάσεις, μπορεῖ κι αὐτὴ νὰ κινηθεῖ.

3. Ἡ ἀργατία, σὰν θεσμὸς κοινωνικὸς, σὰν ἀποτελεσματικὴ μέθοδος ἐργασίας, ἔρχεται σὰν πολιτιστικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὴν ποντιακὴ παράδοση καὶ γίνεται μήνυμα πρὸς τοὺς σύγχρονους νομοθέτες. Μὲ τὴν συμπάρασταση καὶ προστασία τοῦ κράτους μπορεῖ ὁ παραδοσιακὸς τοῦτος θεσμὸς, ἔστω σὰν ἰδέα σοσιαλιστικὴ, νὰ προσαρμοστεῖ στὰ σημερινὰ δεδομένα τῆς ἀγροτικῆς μας ζωῆς. Νὰ γίνει θεσμὸς, ποὺ νὰ ἀντανακλᾷ ἰδέες τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ ἐνσαρκώνει ἀντιλήψεις καὶ ἀνάγκες τῆς σημερινῆς πραγματικότητας.

Σχετικὲς νότες τῆς ποντιακῆς μούσας

1. Μὲ τὴν ἀργατίαν ἢ δουλειὰ γίνεται τραγωδία. Ἡ ποντιακὴ μούσα διαλαλεῖ τὴ χαρὰ τούτη μὲ τοὺς στίχους:

Τούμπουλ', τούμπουλ' 'ς σὰ ραχία, 'ς σὴ παῖ μ' τὴν ἀργατίαν,
'ς σὴ παῖ μ' τὴν ἀργατίαν, χὰ κ' ἐγὼ κι Ἀναστασία,
τούμπουλ', τούμπουλ' 'ς σὰ ραχία, ὄλ' ἐντάμαν 'ς σὴ δουλειάν.

Μὲ τὸν δεῦτερο στίχο, ἰδίως μὲ τὸ ἡμίστιχο χά κ' ἐγὼ κι' Ἀναστασία, δείχνεται καὶ μιὰ ἄλλη πτυχή ἀπὸ τὴν πολιτισμένη ἀτμόσφαιρα τῆς ἀργατίας. Εἶναι ἡ ἐμφάνισή τοῦ αὐθόρμητου ἐρωτικοῦ στοιχείου μέσα στὰ πλαίσια τῆς.

2. Μὲ τὴν ἀργατία, σὰν ὠραῖο κοινωνικὸ θεσμὸ καὶ ἀξιόλογη μέθοδο γιὰ τὴν ἐξοικονόμηση ἐργατικῶν χεριῶν, ἡ ποντιακὴ μοῦσα ἐκφράζει μὲ τρόπο ρεαλιστικὸ τὴν πραγματικότητά. Ὁραματίζεται ἀπὸ αἰῶνες τὴν ἰδέα καὶ διαλαλεῖ μιὰν ἀναγκαιότητα, τόσο ἐπίκαιρη στὴν ἐποχὴ μας: Νὰ καθιερωθεῖ καθολικὰ ἡ ἐβδομάδα τῶν πέντε ἐργασίμων ἡμερῶν. Ἡ μουσικὴ νότα προβάλλει σὰν ἔντονο καὶ ἐπίμονο μήνυμα:

Δευτέρα, Τρίτ', Τετράδ' καὶ Πέφτ', Παρασκενὴ δουλεύω,
τὴν Σάββαν ὄλα τρώγ' ἄτα, τὴν Κερεκὴν γυρεύω,
ἢ — τὴν Σάββαν καὶ τὴν Κερεκὴν τραγωδῶ καὶ χορεύω.

Ἐπίμετρο

Ἠθικὸ χρέος ἐπιβάλλει νὰ ἀναφέρουμε τὶς βασικὲς πηγές, ἀπὸ ὅπου πήραμε σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξέταση τοῦ πραγματικοῦ μέρους τῆς ἀργατίας. Εἶναι οἱ ζωντανοὶ φορεῖς, πὺ μὲ τρόπο αὐθεντικὸ καὶ ὑπεύθυνο δίνουν πολὺτιμες κάθε φορὰ πληροφορίες. Ἐτσι, πέρα ἀπὸ τὴ γραπτὴ πηγὴ πὺ εἶδαμε (Δ. Α. Πετρόπουλου), οἱ πληροφορίες μας συμπληρῶνται ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση.

Σημειῶνουμε τὰ ὀνόματα τῶν πληροφοριοδοτῶν, τὴν ἡλικία τους, τὴν περιοχὴ προέλευσης καὶ τὸν τόπο διαμονῆς τους στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ μερικὲς προσωπικὲς τους ἐκφράσεις.

1. Μυροφόρα Εὐσταθιάδου: 79, Ἀζὰτ, Κάρς, Κοκκινιά, Κιλκίς, αἰμίνηστη μητέρα μου. Τόνιζε χαρακτηριστικὰ: Μὲ τὴν ἀργατίαν τὸ χωράφ' τελεῖται χωρὶς νὰ ἐγροικᾶς ἄτο. Νιὰ νεγκασία καὶ νιὰ τιδέν. Στὴν ἴδια ὀφείλω σημαντικὲς πληροφορίες καὶ τὸ παραπάνω τραγούδι γιὰ τὴν ἀργατία.

2. Κωνσταντῖνος Καλογιαννίδης: 70, Λιαρία, Ἀργυρουπόλεως, Θεσσαλονίκη. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, εἶπε ὅτι: Ὁ σὴν ἀργατίαν κανεῖς κανενὸς δικαιώματα νὰ πατεῖ κ' ἐπορεῖ. Τ' ἐθίματα ὅποιος πατεῖ, γίνεται κεπαζές ἀπέσ' σὸ χωρίον καὶ πουθὲν πρόσωπον κ' ἔχ'.

3. Στυλιαγὸς Καρολίδης: 96, Γιαλαγούτσιαμ Κάρς, Ποντοκώμη Κοζάνης: Σὲ σχετικὴ ἐρώτησή μας, διευκρίνισε ὅτι: Ἄν κάποιος ἐρθεν σ' ἐμὸν τὸ θέρος κι ἐγὼ κ' ἐπόρεσα νὰ πάγω σ' ἐκεινοῦ, πάγω ἄλλο καιρὸν σ' ἕναν ἄλλο δουλείαν ἄτ'. Στὴν περίπτωσή παραβιάσεως τοῦ ἐθίμου, εἶπε: Ἄλκα γαιδίρα 'ς σ' ἐμέτερα κέσ' κ' ἔσαν.

4. Ἡλίας Χρυσουλίδης: 74, Ἴμερα Ἀργυρουπόλεως, Θεσσαλονίκη. Δίνει τὴν ἐξῆς εἰκόνα: Ἡ ἀργατία ἐγίνουτο μετὰ τὴν χαρὰν καὶ τὸ γέλος. Ἐθέριζαν ἐντάμην τὰ χορτάρια καὶ ἐκουβάλλ' ἄν' μετὰ τὴν ῥάξην τὰ ξύλα.

5. Δέσποινα Χαλκίδου: 78, Τραπεζούντα, Ἀναρράχη Πτολεμαΐδος. Σ' αὐτὴν ὀφείλουμε τὸν ὄρο *σειράν*, ποῦ σημαίνει ἀργατία. Ἡ ἴδια εἶπε ὅτι οἱ ἐντόπιοι τῆς Πτολεμαΐδος ὀνομάζουν τὸ ἔθιμο «δανεικαριά», ποῦ ὑποδηλώνει τὴν «δάνεια ἐργασία». Ἡ «δανεικαριά» εἶναι γνωστὴ σὲ πολλὰς περιοχὰς τῆς χώρας μας.

6. Σίμος Εὐθυμιάδης: 80, Κρώμνη Ἀργυρουπόλεως, Καλαμαριά. Συζητήσαμε μαζί του γιὰ τὴν ἐννοια τῆς «δάνειας» ἐργασίας στὰ πλαίσια τῆς ἀργατίας. Συμφωνήσαμε ὅτι τὸ στοιχεῖο τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀργατίας. Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἐτόνισε, ἓνα κοπάδι ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ζῶα διαφόρων κυρίων φυλάγεται ἀπὸ αὐτοὺς μετὰ τὴν σειρά λαχίδα, ὁπότε ὁ ἓνας «δανεῖζει» στὸν ἄλλο τὴν ἐργασία του, χωρὶς ὅμως ἐδῶ νὰ ὑπάρχει ἀργατία, ὅπου τὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο εἶναι ὁ ὀμαδικὸς τρόπος ἐργασίας. Ὁ τρόπος αὐτὸς φυλάξεως τῆς ἀγέλης στὴ Σύρο λέγεται «βροσκιό».

7. Συμεὼν Σαλβαρᾶς: 92 (ἀεὶμνηστος), Λιβερᾶ Ματσούκας, Τετράλοφος Κοζάνης. Ἀφοῦ ἔδωσε πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὸ ἔθιμο, ἐπεσήμανε ὅτι: Ἔς σὴν ἀργατίαν, ποῦ θὰ ἐμπαίν', πρέπ' νὰ ἔν' τίμιος ἄνθρωπος. Νὰ δουλεύ' ὅσον ντ' ἐπορεῖ, ναί, ἄμαν νὰ μὴ τερεῖ τὸν ἥλεν. Σὲ περίπτωσι κάποιος δυσκολίας γιὰ τὴν ἀνταπόδοσι τῆς ἐργασίας, εἶπε ὅτι ἀτότε πλερών' τὸν ἄλλον γιὰ τὸ ἡμερ'κόν ἄτ', παράδες γιὰ γέννημαν γιὰ ἦνταν ἄλλο εὐρίεται. Μερικὲς πληροφορίες πήραμε καὶ ἀπὸ τὸ γιό του Χαράλαμπο Σαλβαρᾶ.

8. Λάζαρος Παπάζογλου: 82, Ἀτὰ Παζᾶρ Νικομήδειας, Ἄψαλος Ἐδέσσης. Τὴν ὀνομασία ἀλλαχτὸ αὐτὸς μᾶς τὴν εἶπε, προσθέτοντας: τὸ ἀλλαχτὸ ἄν' ἔτο, πολλὰ χωράφα θὰ καίονταν, ὁ καρπὸ θ' ἐχάτον.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς παραπάνω πληροφοριοδότες μᾶς ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἀργατία συνεχίστηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα. Κάπου-κάπου λειτουργεῖ καὶ σήμερα.

ΣΤΑΘΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗΣ

RÉSUMÉ

Stathis Efstathiadis, L' «argatia»